

PLÖJNINGSTÄVLINGAR I UPPLAND FÖR 100 ÅR SEDAN

Av MÄRTA TAMM-GÖTLIND

O rdet »Det är ingenting nytt under solen» är en gammal sanning, som då och då får sin tillämpning i nya sammanhang. I ett radioprogram hösten 1941 yttrade en talare, att plöjningstävlingarna i vårt land hade börjats under 1900-talet. Jag framletade då ett gammalt brev från min farfarsfar, brukspatronen vid Österby bruk friherre PEHR ADOLF TAMM, till hans yngste son SEBASTIAN TAMM, då bosatt i Bohuslän. Skrivelsen är daterad 10 juli 1841 och har alltså över hundra år på nacken. Den lyder som följer med brukspatronens egen stavning och egna skiljetecken eller kanske ännu mera *brist* på skiljetecken.¹

» — — — I förgår hade Hush.^{ds}Sälskapet tillställt profplöjningar vid Mariaelund hoss Düben — minst 200 Stånds Personer och 100 af Allmogen voro närvarande, och dagen härlig samt högst intressante.

Man hade satt mig i spetsen för Domarena ett svårt kall — dock domsluten syntes tillfredsställa de fläste — belöningarna voro en Silverdosa förgyld inuti lika tjenlig för *Tugg* och *Snus* 3 större och mindre Bägare 1 Uhr 1 Sked och Accessit voro Silver Rd hela och halfva —

Skottska plogen segrade, men delade med Dahlplogen, den sednare $\frac{1}{3}$ i pris tjenligare för Allmogen.

Rättare från De Geberg togo mästa prisen men nogra tillföllo Uplands drängar.

I går voro vi hela dagen på Ultuna för att aftala om premisserna till detta Instituts organiserande. Detta var ock en särdeles underhållande dag, och jag lade mig trött och nöjd och Sof som en (fullwuxen) Gris — — —»

Brevet var sannolikt för mottagaren av högsta intresse, ty de där omtalade »provplöjningarna» måtte ha varit ganska uppseendeväckande.

Till modernäringens fromma hade år 1791 det första hushållningssällskapet bildats i vårt land — det var på Gotland — och i början av förra seklet fick län efter län sitt eget hushållningssällskap. I Uppsala län stiftades det »Kongliga Landthushållnings Sällskapet» år 1814, och dess årsberättelser ge år från år en ytterst intressant krönika över en hel rad företeelser, som ha med jordbruket att göra, över goda och dåliga år och inte minst över försök och experiment med nyheter på jordbruksfronten. Ordföranden, landshövding ROBERT V. KRÆMER, tycks ha varit en för dessa frågor synnerligen intresserad man.

1834 hade Sveriges första lantbruksskola öppnat sina portar för ungdomen. Den låg på Källandsö och fick namnet Degeberga lantbruksinstitut, där eleverna fingo visa sina färdigheter vid s. k. provplöjningar. Redan under 1830-talet lära verkliga plöjningstävlingar ha ägt rum i Skaraborgs län, om de nu främst gällde utexperimenterandet av lämpliga plogtyper eller plöjarnas skicklighet, det må lämnas osagt.²

Det förefaller, som om plogen vid 1840-talets början ännu vore en ganska stor nyhet för en del av den uppländska allmogen, ty vid Hushållningssällskapets årsmöte å Uppsala slott den 26 jan. 1841 fästade »Herr Baronen och Ordföranden uppmärksamheten på ett allmännare bruk av plogen såsom nyttig, nödvändig samt i och för foderväxtodlingen outhärlig. Av Herr Ordf. förevistes några av honom anskaffade Plogar av Amerikansk modell och en stockplog, vilka nu genast blevo försålda, varjämte Herr Ordf. tillkännagav, det Lanthushållnings-Sällskapet kommer att kallas för att bivista tävlingsplöjningar, varav den första kommer att ske på Herr Baron v. Dübens egendom Mariaelund omkring slutet av nästa juni månad.»

Hushållningssällskapet har i sin årsberättelse för 1840 en kraftig puff för plogens flitigare utnyttjande, ty, som det där

Brukspatronen vid Österby frih. Pehr Adolf Tamm. Efter medalj.

heter, »nyttan och nödvändigheten av plogens begagnande i vårt jordbruk samt dess fullkomliga outhärlighet vid foderväxters odling och i allmänhet av förbättrade åkerbruksredskaper, inses väl av ortens upplystare possessionater och ståndspersoner, men icke av dess allmoge så allmänt och så klart, som sådant bör önskas».

Årsberättelsen omförmäler vidare, att ett antal plogar utdelats »även till flere bland allmogen på slättbygden, som således snart nog torde bliva bekant med detta redskaps stora värde». Plogar tillverkades bl. a. vid Furudals bruk i Dalarna, dit stora beställningar ingingo.

Plöjningstävlingen kungjordes dels i pressen, dels från predikstolarna, vilket sannolikt var effektivare, ty för hundra år sedan gick folk allmänt i kyrkan, men tidningar voro mycket tunnsådda i de små hemmen.

Till lantbruksmötet vid Marielund i Funbo socken kom mycket folk tillsammans, både ståndspersoner och allmoge,

och ordföranden i Hushållningssällskapet höll personligen två korta föredrag, det ena om klöverodling, det andra om plögen och dess användning. Därefter förevisades priserna och presenterades de tävlande.

Österbypatronen talar i sitt brev om »rättare från Degeberg», som inhöstade en del av priserna. De voro i själva verket anställda som rättare på flera Upplandsgårdar, men de hade tydligen skaffat sig utbildning vid Degeberg. Uppsala läns hushållningssällskap hade redan på trettioalet skickat dit stipendiater, och flera av dessa utbildade rättare erövrade tävlingspriser, men de tävlande drängarna voro inte heller dåliga. Första priset, en silverdosa, »lika tjänlig för tugg och snus», var troligen mycket välkommen. År 1838 hade förste prisdomaren, baron Tamm själv, fått en elegant snusdosa som hedersgåva, då han med pompös gästfrihet hade tagit emot den ryske storfursten Alexander och den svenske kronprinsen Oscar på Österby bruksherrgård.³

Vid den första uppländska provplöjningen tillgick det så, att ett stycke åker eller ängsmark genom lottning tilldelades de tävlande, som vid arbetets utförande åtföljdes av tillsyningsmän. De fem prisdomarna skulle emellertid inte få åskåda själva plöjningen utan bara dess resultat, en besynnerlig anordning, som P. A. Tamm vid prisbedömningen kraftigt opponerade emot. Han förklarade nämligen »för Kongl. Sällskapet och dess ordförande, att prisdomarne skulle funnit sin granskningsmöda mycket lättad och måhända även kunnat fälla ett i alla avseenden säkrare omdöme om de tävlandes inbördes förtjänst, ifall domarne lämnats tillfälle att övervara själva plöjningen».

Österbypatronens ord vägde tungt och sannolikt övergick man till hans bedömningsmetod vid de följande årens tävlingsplöjningar, ty man hör inte vidare av den sortens opposition, då Tamm gång efter annan blev utsedd till förste prisdomare.

Kronprinsen, sedermera Oscar I, visade flera gånger sitt intresse för brukshanteringen och jordbruksnäringen genom

att besöka bruken och närvara vid lantbruksmöten och tävlingar. Det framgår bl. a. av Tamms brev till sonen Sebastian, skrivet på Österby den 28 juni 1842:

»KronPrinsen Sjelf med sina bägge Söner den alvarlige Pr. Carl och den Flygande lekande Prins Gustaf reste för en timma sedan efter att hafva här tillbragt 2 Nätter och hela Gårdagen, Jag utrustar nu hushållerskan och reser rättnu efter för att emottaga dem i morgon afton på Söderfors . . . Från S. resa Prinsarna till Gefle Falun m. m. men Kron-Prinsen vänder i Gefle och wi träffas åter på Örbyhus där vi tillsammans öfvervara Profplöjningar — — —»

Året därpå har man flyttat plöjningstävlingarna till länets södra del, nämligen till Haga säteri i Svinnegarns socken utanför Enköping.

Här nämner landshövdingen betydelsen av lantbruksskolor för allmogens söner och förebådar den högre läroanstalt på området, som man planlägger vid Ultuna:

»Äfven i vår ort», yttrade v. Kræmer bl. a., »hava vi säkra förhoppningar, att ett lantbruksinstitut i större omfång, bildat efter grunder som utmärker flera universitetsstäder . . . skall om fem år träda i verksamhet . . .»

Hushållningssällskapets förhandlingar är liksom gamla brev i själva verket en ganska underhållande läsning, där man får reda på åtskilligt, som angår en gången tids hemkultur. Man uppmuntrar inte bara plöjning och dylikt, som hör till det yttre jordbruket. Även en sådan sak som linets odlande och behandling är tidigt föremål för hushållningssällskapets aktiva intresse, och när det gäller framställandet av mejerivaror eller sakkunnig bedömning av potatis, upptäcker man på 1850-talet, att det kan vara på sin plats med kvinnliga prisdomare. Men detta är nu en annan historia.

Jag har här egentligen velat framhålla, att vi i nådens år 1941 kunnat fira sekeljubileum över vårt läns plöjningstävlingar.

Trots att sådana hållits långt in på 1800-talet på flera orter, i varje fall på 1880- och 90-talet i Skaraborgs län och väl

sannolikt även på andra håll, hade den sortens skicklighetsprov råkat så i glömska, att det har uppfattats som en nyhet, när J. U. F. 1918 efter uppslag från Amerika åter satte i gång med plöjningstävlingar för att stimulera intresset för den svenska modernäringen.⁴ Det skadar alltså inte att vi hugfästa minnet av våra egna landsmäns framsynta verksamhet på ett så viktigt område under gången tid.

NOTER.

¹ Tankstrecken är hans egna. De stå ofta i stället för punkt. För att underlätta läsningen har förf. (M. T.-G.) gjort ett och annat mellanslag mellan ord i stället för skiljetecken, som fattas.

² Uppllysning om dessa tidiga provplöjningar och plöjningstävlingar har lämnats av agronom N. Wilson, Götene.

³ Se härom min uppsats »Österby bruk på Gammel-Tammens tid», Uppl. fornminnesförenings tidskr. 1936.

⁴ Meddelat av agronom Sig. Svensson Örjangård, ordf. i J. U. F.